

ШИПКА РОМАН БОГДАНОВИЧ

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор*

СТАДІЇ РОЗВИТКУ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОЇ ШКОДИ

Попри незвичність постановки проблематики, одним з цікавих в матеріально-правовому, процедурному та процесуальному аспекті є питання щодо стадій розвитку зобов'язання з відшкодування завданої шкоди (деліктного зобов'язання). Справа в атавізмі широкого тлумачення категорії «відповідальність», як всіх негативних наслідків порушення зобов'язання та ігнорування того моменту, коли вони переходять у державний примус, як основну ознаку правової відповідальності. Саме такий поступовий перехід зобов'язання з відшкодування завданої шкоди у примус, а потім і у деліктну відповідальність слід вважати стадіями його розвитку.

Зазвичай стадії пов'язують з процесуальними діями на тому чи іншому етапі провадження у справі, зокрема й цивільній. Стадії в цивільному процесі визначені як поступальний рух розгляду справи, що складається з ряду стадій. Стадією процесу є послідовність процесуальних дій, спрямованих на здійснення однієї найближчої процесуальної мети. Такий підхід може бути застосований і до деліктного зобов'язання.

Проте наразі потребує виваженого підходу й цивільні правовідносини, де йдеться також про послідовні дії їх учасників: передумови їх виникнення, можливості зміни та припинення, застосування видів забезпечення їх виконання, відповідні тому підстави, можливе тлумачення та розвитку суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників цих правовідносин, порушення прав та охоронюваних інтересів, засоби і способи їх запобігання і мінімізації, а за необхідності й залучення до захисту прав органів і тому числі й суду. Так чи інакше, в сучасному світі спонтанно в цивільні та інші відносини не вступають, а поінформовано та виважено. Тому передєе отримання інформації про учасника правовідносин, предмет, умови, можливі ускладнення, притягнення до суду тощо.

Звичайно, це менше стосується участі у правовідносинах з відшкодування завданої шкоди, де воно якраз виникає спонтанно. Проте, це не означає, що таке зобов'язання не проходить певні стадії і не має логіки свого розвитку. Принаймні, виважені дії з фіксації самого порушення та його наслідків, заявлення претензії до порушника, встановлення всіх можливих обставин, зокрема про страхування об'єкта завдання шкоди, слугує безконфліктному отриманню потерпілим відшкодування.

Так Моторне страхове бюро України на період військового стану прийняло рішення, що військовослужбовці та військові частини не будуть сплачувати збиток, що завданий ДТП навіть при відсутності «автоцивілки». Кошти на це спрямують із фонду захисту потерпілих МТСБ України [5]. Таке рішення, по суті, означає перетворення деліктного зобов'язання у зобов'язання з обов'язкового страхування, що само по собі є новелою страхового права. Очевидно, що такі окремі відповідальності за завдану шкоду відомі професіоналам, але поінформованість про них чи їх знання слугує обранню перспективного для отримання відшкодування алгоритму дій потерпілого чи/та його представників.

Оскільки завдання шкоди само по собі є протиправним, то про попередні дії з запобігання її виникненню не йдеться і лише коли є ознаки навмисного, то особа, якій загрозували тим, вправі задіяти можливі засоби та способи протидії. Відповідно йдеться й про концепти виникнення правопорушень: біологічно-психологічний, що пов'язує їх з природними, біологічними та психологічними факторами, особливостями певних осіб, зокрема, схильністю до їх вчинення і соціальний (соціологічний), що детермінує вказує на соціально-економічні чинники буття людей, що спричиняють виникнення правопорушень у суспільному житті.

Так зобов'язання з відшкодування завданої шкоди передбачає презумпції. У ст. 1166 ЦК України [3] за якою майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Тож встановлено загальні правила відшкодування завданої особі недоговорної шкоди, які отримали назву «загальний (генеральний) делікт» та застосовуються до будь-яких випадків завдання шкоди.

По суті, тут виписано першу стадію (належного виконання) розвитку такого зобов'язання коли деліквент – особа, яка завдала шкоди її вправі відшкодувати самостійно, або на вимогу потерпілого. Окрім того, порушник може компенсувати потерпілому ті незручності, які виникли з завданням шкоди та конфліктом.

Очевидно, що таке зобов'язання, як і всяке інше, може бути виконане особою, що завдала шкоди чи іншою особою, за загальними правилами виконання зобов'язань добровільно. За неможливості виконання воно може бути переведене і договірне зобов'язання (договір про відшкодування завданої шкоди) за яким деліквент, зобов'язується в визначений сторонами строк відшкодувати завдану шкоду та надати компенсацію відповідно до встановлених правил виконання грошових зобов'язань, а потерпілий вправі їх вимагати. Так з розв'язанням агресії проти України посилилась інфляція і знецінення окремих матеріальних цінностей

Зрозуміло, що при значних обсягах шкоди, деліквенту потрібен певний час для мобілізації його статків та переведення у форму, яка

забезпечує вимоги потерпілого – здебільше у грошову. Водночас, за того потерпілий ще більше потерпає: при завданні шкоди транспортному засобу не може його використовувати за призначенням і може втрачати прибуток, тратитися зі своїх коштів на його відновлення, тощо.

Друга стадія – претензійна – звернення з письмовою заявою (претензією) до деліквента, зокрема юридичної особи про відшкодування завданої шкоди. Це спричинено вимогами платіжної дисципліни за якої юридична особа, навіть при визнанні завданої шкоди, не вправі перерахувати зі свого рахунку кошти без достатніх на то підстав. Законом України «Про платіжні послуги» передбачено, що платник у платіжній інструкції повинен вказати підставу для платежу. Відповідно для того потрібна заява потерпілого чи його представника. Раніше це називалося претензійний порядок врегулювання.

При завданні шкоди фізичною особою письмове звернення потерпілого слугує доказом намагання врегулювати свої вимоги найбільш оптимальним, з огляду на затратність, засобом. Якщо така вимога направлена на електронну адресу, то її скрін є достатнім доказом такого звернення.

Третя стадія субсидіарного впливу, коли задіяні адміністративно-правові та інші засоби спонукання деліквента до виконання його обов'язку: звернення до державного органу про порушення публічного переслідування порушника, звернення до органу громадського, наприклад товариства із захисту прав споживачів, суду честі. Це може статися за заявою деліквента чи в силу вимог чинного законодавства, де пом'якшуючими вину порушника обставинами вказано відшкодування завданої шкоди, а особа у якій перебуває в провадженні відповідна адміністративна чи кримінальна справа зобов'язана встановити шкоду, що завдана відповідними порушеннями. Тим порушник стимулюється до належного виконання деліктного зобов'язання перед потерпілим.

Її значення полягає у тому, що прийняті рішення по справі є преюдиційними для заявлення можливого позову і ті обстави, які були з'ясовані та встановлені у відповідному рішенні у подальшому при розгляді цивільної справи не встановлюються.

Четверта стадія – судова і полягає у заявленні позову та відповідному провадженні, винесенні рішення та його виконанні. Це потребує затрат від позивача та відповідача, витрат на виконання судового рішення.

До затрат позивача віднесемо: витрати на консультаційні послуги юриста та складання позову та додатків до нього; судові витрати, які у п. 1 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» [2], визначені як передбачені законом витрати (грошові кошти) сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням, а у випадках їх звільнення від сплати – це витрати держави, які вона несе у зв'язку з вирішенням конкретної справи.

Відповідно ч. 1 ст. 133 Цивільного процесуального кодексу України [4], судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. За ч. 2. ст. 133 ЦПК України, до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати: 1) на професійну правничу допомогу; 2) пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Не слід забувати про судовий збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених ст. 1 Закону України «Про судовий збір» [1]). Платники судового збору, об'єкти справляння судового збору та розміри ставок судового збору визначені ст. 2, 3, 4 Закону України «Про судовий збір». Судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судовий збір»).

Станом на 01.01.2022 розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб становив 2481 гривень (Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік»).

Також законом чітко визначено питання щодо: а) порядку сплати судового збору (ст. 6 Закону України «Про судовий збір»). Реквізити для сплати судового збору, формування квитанції або онлайн оплати можна знайти на сайті «Судова влада України»; а також порядок та підстави повернення судового збору, відстрочення та розстрочення, зменшення розміру судового збору та звільнення від сплати судового збору.

Висновки. З огляду на засаду справедливості, вбачається, що всі витрати на захист порушеного права по мірі переходу до кожної наступної стадії варто покладати на порушника, що слід закріпити як презумпцію. Принаймні, у порушника чи відповідальних за нього осіб була можливість вибору і виконання зобов'язання належним чином, якою він не скористався та штучно збільшив навантаження на юрисдикційні органи.

Така модель стадій розвитку зобов'язання з відшкодування завданої шкоди враховує матеріально-правові та процедурні і процесуальні аспекти забезпечення їх виконання, є виправданою і може слугувати як концепт для її відображення в позитивному праві. Вона корелюється з провадженнями у адміністративному та кримінальному праві, концептом приватно-публічного звинувачення і, на наш погляд, надає новий поштовх для розвитку деліктних зобов'язань. Вона може бути використана і для електронного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI (Редакція станом на 24.05.2022) : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.).
2. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.)
3. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV (Редакція станом на 27.05.2022) URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.).
4. Цивільний процесуальний кодекс України Текст документа від 07.05.2022: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення – 31.05.2022 р.).
5. Військовослужбовців звільнили від компенсації збитку при ДТП. URL: <https://enovosty.com/news/news-auto/full/3005-v-ukraine-prinyali-vazhnoe-reshenie-po-kompensacii-ushherba-pri-dtp> (дата звернення – 31.05.2022 р.).

Ключові слова: зобов'язання з відшкодування завданої шкоди, деліктне зобов'язання, відповідальність, стадії.

Key words: liability for damages, delictual obligation, liability, stages.

КАЛІТЕНКО ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ (ВІЙНА ВІЙНОЮ, А МИ В ЦИФРОВИЙ СВІТ)

Про цивілізаційний перехід до цифрового суспільства в останні роки не писав мабуть що тільки лінивий або той, хто до останнього вірить у можливість повернення людства назад (наприклад, до часів СРСР). Однак згодні ми з цим чи ні, подобається нам це чи ні, але факт того, що цифрові технології активно завойовують світ є очевидним. Цифровий світ і цифрова країна – це реалії сьогодення, які потребують приведення у відповідність всіх елементів (структурних частин) суспільного життя. І звісно, що в цьому процесі на перші шпальти виходить людина (фізична особа) та особливості її правового статусу в цифровому світі. Цілковитим зрозуміло, що ті глобальні світові процеси (як то ковід або війна), які ми сьогодні спостерігаємо, не можуть пройти безслідно і не торкнутися людства. Саме людство і є ініціатором цих трансформацій. Однак, якщо дивитись не в глобальному, а в суб'єктному форматі, то можна зробити